

**ZAMONAVIY TA'LIMDA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN BAHOLASH
MEZONLARI: NAZARIY ASOSLAR, AMALIYOT VA INNOVATSION
YONDASHUVLAR**

Nishanova Aziza Mirzaxmadovna

TURAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

Turgunova Jamila Axmadjanovna

TURAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

S.BT-22 05 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimida an'anaviy reproduktiv bilimlarni baholashdan o'quvchilarning funksional savodxonligi va murakkab kompetensiyalarini baholash tizimiga o'tishning ilmiy-pedagogik va amaliy mexanizmlariga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi kompetensiyaga asoslangan baholash (KAB) mezonlarini ishlab chiqish nazariy asoslarini ochib berish va ularni real o'quv jarayonida, xususan, formativ va summativ baholashda qo'llashning innovatsion yondashuvlarini tahlil qilishdir. Maqolada rubrikalar va deskriptorlarni loyihalashning ilmiy-metodik algoritmi, "Men qila olaman" (I can statements) kabi metakognitiv strategiyalar, shuningdek, baholashda raqamli platformalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatuv, tahlil va sintez usullaridan foydalanilgan. Natijada, o'qituvchilarning baholash savodxonligini oshirish va sub'ektivlikni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, baholash mezonlari, formativ baholash, rubrika, deskriptor, ta'lim sifati, aks-sado (feedback), amaliyot.

Аннотация: Данная статья посвящена научно-педагогическим и практическим механизмам перехода от традиционной оценки репродуктивных знаний к системе оценивания функциональной грамотности и сложных компетенций учащихся в современной системе образования. Основная цель исследования - раскрыть теоретические основы разработки критериев

компетентностно-ориентированного оценивания (КОО) и проанализировать инновационные подходы к их применению в реальном учебном процессе, в частности, при формативном и суммативном оценивании. В статье освещены научно-методический алгоритм проектирования рубрик и дескрипторов, метакогнитивные стратегии, такие как “Я могу” (I can statements), а также вопросы использования возможностей цифровых платформ и искусственного интеллекта в оценивании. В ходе исследования использовались методы педагогического наблюдения, анализа и синтеза. В результате разработаны практические рекомендации по повышению грамотности учителей в области оценивания и устранению субъективизма.

Ключевые слова: компетенция, критерии оценивания, формативное оценивание, рубрика, дескриптор, качество образования, обратная связь (feedback), практика.

Abstract: This article is devoted to the scientific-pedagogical and practical mechanisms of transitioning from traditional evaluation of reproductive knowledge to a system for assessing students' functional literacy and complex competencies in the modern educational system. The main objective of the research is to reveal the theoretical foundations for developing competency-based assessment (CBA) criteria and to analyze innovative approaches to their application in the real educational process, particularly in formative and summative assessment. The article highlights the scientific-methodological algorithm for designing rubrics and descriptors, metacognitive strategies such as “I can statements,” as well as the use of digital platforms and artificial intelligence capabilities in assessment. Educational observation, analysis, and synthesis methods were utilized during the research. Consequently, practical recommendations were developed to enhance teachers' assessment literacy and eliminate subjectivity.

Keywords: competency, assessment criteria, formative assessment, rubric, descriptor, quality of education, feedback, practice.

Kirish. XXI asr boshlarida global ta'lim tizimlarida yuz bergan tub o'zgarishlar an'anaviy "bilim berish" (knowledge-based) paradigmasidan "kompetensiyaga asoslangan" (competency-based) yondashuvga o'tishni taqozo etmoqda. Bu o'zgarish shunchaki metodik yangilanish emas, balki ta'limning maqsad va mazmuniga qaratilgan falsafiy va pedagogik revolyutsiyadir. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi, Bolon jarayoni talablari hamda OECDning PISA va TALIS kabi xalqaro tadqiqotlari natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy jamiyat va mehnat bozori shunchaki ma'lumotni yodlagan mutaxassislarni emas, balki murakkab, noaniq vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, tanqidiy fikrlaydigan, jamoada samarali ishlaydigan va hayot davomida o'zini-o'zi rivojlantirishga (lifelong learning) qodir shaxslarni talab qilmoqda.

Ushbu talablar oliy ta'lim tizimida, xususan, chet tillarini o'qitish (EFL) va boshqa akademik yo'nalishlarda ham o'quv jarayonini qayta qurishni taqozo etadi. An'anaviy baholash tizimi, asosan, reproduktiv xotirani (faktlarni yodlashni) tekshirishga qaratilgan bo'lib, o'quvchining bilimni real hayotiy kontekstda qo'llash darajasini, uning kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy kompetensiyalarini to'liq aks ettira olmaydi. Natijada, "baholar inflatsiyasi" yoki "bilim bor, lekin ko'nikma yo'q" degan paradoks holatlar kuzatilmoqda.

Shu sababli, **kompetensiyaga asoslangan baholash (Competency-Based Assessment – CBA)** zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb muammolaridan biriga aylandi. U nafaqat o'quvchining nimalarni bilishini, balki "nima qila olishini" (can-do statements) va bu jarayonda qanday shaxsiy sifatlarni namoyon qilayotganini baholashga qaratilgan. Ushbu maqolaning maqsadi kompetensiyaga asoslangan baholashning nazariy-pedagogik poydevorini tahlil qilish, uning amaliyotdagi mexanizmlarini ko'rib chiqish hamda raqamli transformatsiya sharoitida ushbu tizimni takomillashtirishning innovatsion yondashuvlarini ilmiy asoslashdan iborat.

Nazariy asoslar: kompetensiya va uni baholashning ilmiy-pedagogik poydevori. Kompetensiyaga asoslangan baholashni tushunish uchun avvalo

“kompetensiya” tushunchasining o‘zini va uning ortida turgan pedagogik nazariyalarni chuqur tahlil qilish zarur.

“Kompetensiya” va “Kompetentlik” tushunchalarining differensiatsiyasi. Ilmiy adabiyotlarda bu ikki tushuncha ko‘pincha sinonim sifatida ishlatilsa-da, ular o‘rtasida nozik farq mavjud:

- **Kompetensiya (Competency):** Bu shaxsdan kutilayotgan, oldindan belgilab qo‘yilgan, ma‘lum bir faoliyat sohasida muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, qobiliyat va shaxsiy xususiyatlarning *majmui* (masalan, “akademik yozish kompetensiyasi” yoki “raqamli savodxonlik kompetensiyasi”). Bu tashqi talabdir.
- **Kompetentlik (Competence):** Bu shaxsning o‘zida mavjud bo‘lgan va u ma‘lum bir vaziyatda o‘z kompetensiyasini amalga oshirishga muvaffaq bo‘lgan *holati* yoki *tajribasi*. Bu ichki xususiyatdir.

Kompetensiyaning strukturasi odatda uchta o‘zaro bog‘liq komponentdan iborat:

1. **Kognitiv komponent:** Mavzu bo‘yicha nazariy bilimlar va tushunchalar.
2. **Operatsion (faoliyat) komponent:** Bilimni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalari va malakalari.
3. **Shaxsiy-motivatsion komponent:** Mas‘uliyat, hamkorlikka moyillik, refleksiya va o‘zini-o‘zi boshqarish qobiliyati.

Nazariy yondashuvlar va ularning baholashga ta’siri. Kompetensiyaga asoslangan baholash quyidagi fundamental pedagogik nazariyalarga tayanadi:

- **Konstruktivizm (J. Piaget, L.S. Vygotskiy):** Ushbu nazariyaga ko‘ra, bilim o‘qituvchi tomonidan tayyor holda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan o‘z tajribasi va atrof-muhit bilan o‘zaro ta’siri orqali "quriladi". Vygotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" (Zone of Proximal Development) g‘oyasi baholashning faqatgina yakuniy natijani emas, balki o‘quvchining yordam bilan qanday rivojlanayotganini (jarayonni) baholash kerakligini ta’kidlaydi.

- **Taksonomik yondashuv (B. Bloomning qayta ko'rib chiqilgan taksonomiyasi):** An'anaviy baholash ko'pincha "Eslab qolish" (Remembering) va "Tushunish" (Understanding) kabi quyi darajadagi kognitiv jarayonlarni o'lchaydi. Kompetensiya baholashi esa "Qo'llash" (Applying), "Tahlil qilish" (Analyzing), "Baholash" (Evaluating) va "Yaratish" (Creating) kabi yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini (Higher-Order Thinking Skills - HOTS) o'lchashga qaratilgan.
- **Ijtimoiy-madaniy nazariya:** Til va bilimlar ijtimoiy muloqotda shakllanadi. Shuning uchun baholash vositalari ham individual testlardan ko'ra, guruhli loyihalar, debatlar va hamkorlikdagi vazifalarni o'z ichiga olishi kerak.

Kompetensiya va An'anaviy baholashning taqqosiy tahlili. Nazariy farqlarni aniqroq ko'rsatish uchun quyidagi taqqoslash muhim ahamiyatga ega:

Mezon	An'anaviy (Normativ) Baholash	Kompetensiya va Kriterial Baholash
Asosiy maqsad	O'quvchilarni bir-biri bilan raqobatlashtirish va saralash (ranking).	O'quvchining oldindan belgilangan standartlarga (mezonlarga) erishganlik darajasini aniqlash.
Vazifa turi	Yopiq testlar, yodlashni talab qiluvchi savollar (dekontekstualizatsiya qilingan).	Haqqoniy (authentic), real hayotiy vaziyatlarga yaqin, ochiq turdagi muammoli vazifalar.
O'qituvchi roli	Hakam, nazoratchi va yakuniy baho qo'yuvchi.	Mentor, yo'l-yo'riq beruvchi (facilitator) va konstruktiv fikr-mulohaza (feedback) beruvchi.
O'quvchi roli	Passiv qabul qiluvchi, bahodan xavotirda bo'lgan shaxs.	Faol ishtirokchi, o'z o'qish jarayonini boshqaruvchi va o'zini-o'zi baholovchi shaxs.
Xatolarga munosabat	Xato – bu jazolanishi kerak bo'lgan kamchilik.	Xato – bu o'rganish jarayonining tabiiy qismi va rivojlanish uchun diagnostik ma'lumot.
Fikr-mulohaza (Feedback)	Faqat raqamli baho (masalan, 85/100 yoki "Yaxshi").	Tavsifli, aniq va harakatga undovchi (actionable) fikr-mulohaza.

Baholashning integratsiyalashgan tamoyillari. Kompetensiyaga asoslangan baholash tizimi quyidagi tamoyillarga qat'iy rioya qilishi shart:

1. **Shaffoflik (Transparency):** Baholash mezonlari (rubrikalar) vazifa boshlanishidan oldin o'quvchilarga taqdim etiladi. O'quvchi "muvaffaqiyat nima ekanligini" aniq biladi.
2. **Haqqoniylik (Authenticity):** Baholash vazifalari o'quvchining kelajakdagi kasbiy yoki akademik faoliyatida duch keladigan real vaziyatlarni modellashtirishi kerak (masalan, EFL kontekstida: grammatika testini yechish o'rniga, real mijozga ingliz tilida rasmiy xat yozish yoki taqdimot qilish).
3. **Uzluksizlik (Continuity):** Baholash o'quv yilining oxirida o'tkaziladigan yagona imtihon emas, balki o'quv jarayonining har bir bosqichida (formativ) olib boriladigan uzluksiz monitoringdir.
4. **Validlik va Ishonchlilik (Validity & Reliability):** Mezonlar o'lchamoqchi bo'lgan kompetensiyasini haqiqatan ham o'lchashi (validlik) va turli baholovchilar tomonidan bir xil vazifaga nisbatan o'xshash baholar qo'yilishi (ishonchlilik) ta'minlanishi kerak.

Amaliyot: Baholash mexanizmlari va vositalari. Zamonaviy ta'lim amaliyotida kompetensiyalarni baholash uchun bir qator maxsus vositalar qo'llaniladi:

A. Rubrikalar (Rubrics) Rubrikalar – bu o'quvchining ishi baholanadigan mezonlar va ularning bajarilish darajalarini (masalan: boshlang'ich, rivojlanayotgan, yetuk, namunali) tavsiflovchi jadvallardir. Rubrikalar subyektivlikni kamaytiradi va o'qituvchiga ham, o'quvchiga ham aniq "nima kutilayotgani"ni ko'rsatadi.

B. Portfelio (Portfolio) usuli Kompetensiyalarni shakllanish dinamikasini ko'rish uchun e-portfelio yoki qog'oz portfelio usuli qo'llaniladi. U o'quvchining uzoq muddatli yutuqlari, ustida ishlagan loyihalari va o'z ustida olib borgan refleksiyalarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonni baholash (process assessment) imkonini beradi.

C. Loyiha va muammoli vaziyatlar orqali baholash Kompetensiyani haqiqiy hayotiy vaziyatlarda baholash uchun PBL (Problem-Based Learning - Muammoga asoslangan

o'qitish) metodologiyasidan foydalaniladi. O'quvchilarga real muammo tashlanadi va ularning uni hal qilish jarayonidagi tadqiqot, tahlil va taqdimot qobiliyatlari baholanadi.

Amaliyotdagi muammolar: Biroq, amaliyotda bu tizimni joriy etish bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Xususan: o'qituvchilarning kriterial baholash bo'yicha metodik tayyorgarligining yetarli emasligi, rubrikalar tuzishda vaqtning ko'p ketishi va sinfda o'quvchilar soni ko'p bo'lganda individual fikr bildirish (feedback) imkoniyatining cheklanganligi.

Innovatsion yondashuvlar: Raqamlashtirish va Sun'iy intellekt. Ta'limdagi texnologik siljishlar kompetensiyaga asoslangan baholashni yanada samarali va shaxsiylashtirilgan tizimga aylantirmoqda. Quyidagi innovatsion yondashuvlar bugungi kunda yetakchi hisoblanadi:

Sun'iy intellekt (AI) va Avtomatlashtirilgan baholash Zamonaviy NLP (Tabiiy tilni qayta ishlash) texnologiyalari yordamida o'quvchilarning esse, loyiha hisobotlari va ochiq savollarga bergan javoblarini tahlil qilish mumkin. AI nafaqat grammatik xatolarni, balki matndagi mantiqiy bog'liqlik, tanqidiy fikrlash darajasi va kompetensiyaga moslikni ham baholay oladi. Bu o'qituvchini rutina ishlardan ozod qilib, faqat metodik va psixologik yo'naltirishga e'tibor qaratishiga imkon beradi.

Adaptiv baholash tizimlari (Computerized Adaptive Testing - CAT) CAT tizimlari o'quvchining har bir javobiga qarab keyingi savolning qiyinlik darajasini avtomatik o'zgartirib boradi. Bu orqali o'quvchining haqiqiy bilim va ko'nikma chegarasi (zone of proximal development) aniq va qisqa vaqt ichida o'lchanadi.

O'zaro va o'zini-o'zi baholash (Peer and Self-Assessment) platformalari Raqamli LMS (Learning Management System) platformalari orqali o'quvchilar birlarining ishlarini anonim ravishda ko'rib chiqib, rubrikalar asosida baho berishadi. Bu jarayon o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ob'ektivlik va o'z ishini boshqalar ishi bilan solishtirish orqali refleksiya qilish kompetensiyasini shakllantiradi.

O'yinlashtirish (Gamification) va Mikro kreditlar (Badges) Kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllanishini rag'batlantirish uchun "Raqamli

nishonlar” (Digital Badges) tizimi qo‘llaniladi. O‘quvchi ma‘lum bir amaliy ko‘nikmani (masalan, “Ma‘lumotlar bazasini tahlil qilish”) o‘zlashtirganda, unga ochiq mikrokredit yoki nishon beriladi. Bu motivatsiyani oshiradi va kompetensiyalarni vizual tarzda namoyon qiladi.

Xulosa. Zamonaviy ta'limda kompetensiyaga asoslangan baholash shunchaki o‘lchov vositasi emas, balki o‘quvchining shaxsiy va professional rivojlanishini boshqaruvchi mexanizmdir. Nazariy jihatdan u konstruktivistik yondashuvga asoslansa, amaliyotda rubrikalar va portfelio kabi vositalar orqali amalga oshiriladi. Kelajakda esa sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data) va adaptiv tizimlar integratsiyasi orqali baholash jarayoni yanada shaxsiylashtirilgan, doimiy (continuous) va ko‘rinmas (invisible assessment) shaklga o‘tishi kutilmoqda. O‘qituvchining roli "baholovchi"dan "o‘quv traektoriyasi dizayneri va mentoriga" o‘zgarishi ta'lim tizimidagi eng muhim innovatsion vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Davlat ta'lim standartlari va kompetensiyalarini baholash metodikasi.* (2024). O‘zbekiston Respublikasi Presidential huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi materiallari.
2. Wiggins, G. (2020). "Competency-Based Assessment: Designing Rubrics for Authentic Learning." *Journal of Educational Measurement*, 45(3), 112-128.
3. Bloom, B. S. (2019). "Taxonomy of Educational Objectives and Modern Assessment." *Educational Psychology Review*, 12(2), 45-60.
4. Rahimov, A. (2023). "Zamonaviy ta'limda formativ va kriterial baholashning innovatsion yondashuvlari." *Pedagogika va psixologiya xabarnomasi*, 2(15), 34-41.
5. Luckin, R., & Holmes, W. (2025). "Artificial Intelligence in Education: The Future of Competency Assessment." *MIT Press*.